

מדינת ישראל
משרד החינוך

ראמ"ה
הרשות הארצית
למידה והערכה בחינוך

המזכירות הפדגוגית
אגף השפות
הפיקוח על הוראת העברית

ההבעה שבעל־פה – משימות הערכה

דיון

מדריך למורה

חברי ועדת ההיגוי

ד"ר הדס גלברט	מנהלת תחום הערכה מעצבת, אגף המבחנים, ראמ"ה
תומר בוזמן	מפמ"ר עברית, משרד החינוך
ד"ר עליזה עמיר	מדריכה ארצית, הפיקוח על הוראת העברית, משרד החינוך

צוות הפיתוח – מטח, המרכז לטכנולוגיה חינוכית

ד"ר הלה אתקין	ראש צוות כתיבה
ד"ר מירי מהבד קוטין	חברת צוות כתיבה ורכזת
תמר אבירם	פסיכומטריקאית
שרון עזרן	יועצת לשון
ענת ריינר	עורכת לשון
לילך חזאי	מנהלת הפקה
אולה נסטרובה	מעצבת
גלדיס חיפאוי	מפיקה
אילנה שרקין אטיאס	מנהלת הפרויקט
עוזי סגיר	מנהל פיתוח מבחנים ארציים

הקדמה

יותר מעשור חלף מאז פורסמו פעילויות ההערכה של משימות בהבעה שבעל-פה. בשנים האלה צברו המורים ניסיון רב, הופקו לקחים והועלו רעיונות לקידום ההוראה, הלמידה ותהליכי ההערכה. נוסף על כך נערכו מחקרים רבים, ומהם למדנו על אודות טיפוח הדיבור ודלינו תובנות לשיפור תהליך הלמידה. בשנים האלה גם התגברו הגלובליזציה והדיגיטציה בארץ ובעולם, ולפיכך התקשורת הדבורה והעבודה המשותפת בדיונים, לרבות סיעור מוחין והחלטות החלטות, נעשות מרחוק לעיתים קרובות. אם כן, דרכי תקשורת חדשות מתהוות, ולהבעה שבעל-פה יש תפקיד מרכזי יותר מאי פעם.

ההבעה שבעל-פה חיונית לביטוי עצמי ולהשתתפות אזרחית פעילה מכיוון שבאמצעותה בני האדם נעשים נגישים זה לזה, והם יכולים לבטא את מחשבותיהם (Kaldahl, 2019). לפי מחקרים, יש קשר הדוק בין כשירות הדיבור ובין כשירות חברתית ובין נייודות חברתית וביסוס של מעמד חברתי (Mercer et al., 2017). לפי המחקרים האלה, יש גם קשר חיובי בין פעילות קבוצתית ובין למידה רבה יותר (שם). הקשרים הללו מסרטטים את החשיבות של הוראה שיטתית ומפורשת של ההבעה שבעל-פה. על סמך הניסיון שנצבר ועל בסיס המחקרים שהוזכרו לעיל פיתחנו משימות חדשות לדיון.

תפיסת ההוראה המוצעת היא מודל אינטגרטיבי שנועד לקדם את שיח הטיעון בדיבור, בהאזנה, בקריאה, בכתיבה ובלשון ההולמת את נסיבות השיח. אומנם הדיבור המתוכנן הוא שיהיה במוקד השיעורים, אך בה בעת יעסקו הלומדים באופניות השפה האחרות. הקניית הרגלי שיחה ודיון היא רכיב חשוב בחינוכו של כל אזרח במדינה דמוקרטית, בעיקר על רקע השוני התרבותי והגיוני הרב המאפיינים את החברה הישראלית. משום כך אנו מעוניינים להבחין בין דיון לוויכוח (עמיר ואתקין, 2011), ולכוון את הלומדים לדיון שקול המקדם את מטרות השיח. דיון הוא שיח טיעוני מורחב – שיחה שיש בה טיעונים וחילופי דעות בנושאים שונים, המביאים להסכמה או לאי-הסכמה בין המשתתפים (בלום-קולקה וחמו, 2010). לעומת זאת, ויכוח הוא שיח טיעוני-לעומתי המבטא התנגדות גלויה (בוטה) לעמדה של הצד האחר. השיח הלעומתי אינו מאפשר התפתחות או פתרון ליישוב סכסוכים (Dascal, 1998). הוא נבדל במהותו מדיון או ממחלוקת המאפשרים להעלות נימוקים שונים ולעתים להגיע להסכמה, ליישוב המחלוקת או לפתרון שיש בו שיווי משקל בין העמדות המנוגדות. לפיכך, אנו שואפים להקנות ללומדים דרכים לקיים דיון המבוסס על דיאלוג, מחולל הקשבה, מעודד למידה וחשיבה, מקצה תורות שוויוניים בדיבור ומאפשר את קיומן של עמדות שונות, כדי להימנע מוויכוח המבוסס על התנצחות, גורם להקשבה מדומה, חוסם חשיבה פלורליסטית, מאפשר השתלטות על הקבוצה ומתיר "מונופול על האמת".

מניסיון העבר למדנו שנקיטת עמדה ובנייה של טיעון כבד משקל מצריכות הישענות על תשתיות של ידע, וכי נדרשת היערכות מקדימה לדיון בקבוצות. לפיכך, לפני הדיון יאספו התלמידים מידע רב ככל האפשר על אודות הנושא שידון, יבחנו את איכות מקורות המידע ואת מידת אמינותם ויגבשו עמדה ראשונית. לאחר הדיון הם יידרשו לכתוב במשותף טקסט טיעון – נייר עמדה, רשומה או מכתב – כדי להשפיע באמצעותו על מקבלי ההחלטות ולפעול למען פתרונה של בעיה חברתית.

כל הנושאים החדשים מעלים סוגיות אתיות ומנוסחים כדילמות ערכיות. הלומדים המתדיינים נדרשים לזהות את ההתנגשות שבין הערכים, להכריע ביניהם ולקבל החלטה משותפת. ההישענות על ערכים בעת הצדקת העמדה משפרת לאין ערוך את איכות ההנמקה ואת מידת השכנוע. הסיטואציות שבבסיס כל נושא הן סיטואציות אותנטיות שהן רלוונטיות לתלמידים ולקוחות מחייהם, והסוגיות הנדונות מעודדות אקטיביזם חברתי ומעורבות חברתית. לכל דיון יש נמענים אמיתיים והוא מכוון להשגתן של מטרות אמיתיות, ולכן מטלות הכתיבה מכוונות לתוצר כתוב שבעיקרון יכול להישלח לנמענים בעקבות הדיון. ההערכה תתמקד בדיון בעיקר, אך אפשר להרחיבה גם לפעולות הערכה נוספות: איסוף המידע ובחינת מהימנותם של מקורות המידע, הטקסט הכתוב.

להלן הצעה לסדר ההוראה. חשוב לציין כי מדובר בהצעה כללית. המורים מוזמנים להוסיף נושאים משלהם או להשמיט חלקים מהתהליך השלם.

לפני הדיון

- התלמידים יבחרו בנושא מנושאי הדיון, ויחולקו לקבוצות עניין בנות חמישה תלמידים.
- התלמידים יחפשו חומרים על אודות הנושא באמצעות מקורות המידע ויגבשו עמדה לקראת הדיון.
- התלמידים יכתבו בקצרה את עמדתם הראשונית בנושא, ויגישו למורה.

במהלך הדיון

- התלמידים יביעו את עמדותיהם ויגיעו לעמדה המוסכמת על חברי הקבוצה.
- התלמידים שאינם משתתפים בדיון יהיו תצפיתנים. מקצת התצפיתנים יצפו בתלמידים המשתתפים בדיון – בכל תלמיד יצפה תצפיתן אחד; שאר התצפיתנים יצפו בדיון בשלמותו. התצפיתנים יקבלו מן המורה הנחיות לגבי התבחינים המוזכרים במחווה שאפשר לשים לב אליהם במהלך הדיון, ובסיום הדיון יעניקו משוב לתלמידים המשתתפים בדיון.
- בסוף הדיון יפיקו התלמידים תוצר כתוב המסכם את העמדות המוסכמות על חברי הקבוצה.

אחרי הדיון

כל תלמיד יכתוב רפלקציה על התהליך שעבר על סמך השאלות האלה:

- האם התרשמת שהצלחת לשכנע בדעתך את חבריך לקבוצה?
- האם שמעת נימוק חדש שלא חשבת עליו?
- האם שינית את עמדתך בעקבות הדיון?
- האם עמדתך היא חד־משמעית?
- האם חל שינוי כלשהו בעמדתך או בנימוקים שלך? אם כן – אילו שינויים? אם לא – מדוע לא חל שינוי?
- האם הדיון תרם לך? אם כן – במה? אם לא – מדוע?
- מה היה מקומך בקבוצה – באיזו מידה היית שותף פעיל בדיון? באיזו מידה הובלת את הדיון?

הערכת הדיון בעזרת המחווה¹

במחווה יש שני חלקים: הערכה פרטנית והערכה קבוצתית. התבחינים בהערכה הפרטנית הם ממד התוכן (איכות הביסוס הרעיוני), אופן ההשתתפות (האינטראקציה ודרכי שיתוף הפעולה) והממד המטה-לשוני. במחווה מפורטים ההיבטים שאפשר לשים לב אליהם בכל אחד מהתבחינים בהערכת הדיון. לכל תלמיד יש לתת ציון בסולם של 0-3 בכל אחד משלושת התבחינים (0 – כלל לא; 1 – במידה מועטה; 2 – במידה רבה; 3 – במידה רבה מאוד), וכן יש לכתוב הערכה מילולית על השתתפותו בדיון. ההערכה הקבוצתית (הממד החברתי) משותפת לכלל המשתתפים בדיון ומתמקדת באיכות האינטראקציה ובשיתוף הפעולה בין המשתתפים בדיון. ציונו של כל תלמיד יורכב מההערכה הפרטנית של ביצועיו במסגרת הדיון ומההערכה הקבוצתית של ביצועי הקבוצה כולה.

מונחים המופיעים במחווה – הסבר

תפיסת ההוראה מושתתת על חקר השיחה, ולפיו האינטראקציה מאורגנת בצורה מובנית על פי דפוסים ברורים שניתן בנקל לזהותם. הדפוסים מעוגנים במוסכמות חברתיות והכרתם חיונית לקיומה של תקשורת בין-אישית. אפשר לבחון את האינטראקציה הבין-אישית לפי מנגנונים של חילופי תורות: **גלישה** – כניסה לדיון בנקודת מעבר רלוונטית (רגע בשטף הדיבור שבו הדובר מנמיך את קולו, משהה את הדיבור, או שואל שאלה) ומעבר מתור לתור בלא הפסקה; **חפיפה** – דיבור בו־זמני – חפיפה משתפת המקדמת את הדיון; חפיפה משבשת הבולמת את רצף הדיון (Heritage, 1984). בדיון בני השיח מצטרפים לשיחה בנקודת מעבר רלוונטית באמצעות גלישות וחפיפות משתפות. לעומת זאת, בוויכוח המשתתפים מגיבים במהירות ויוצרים חפיפות משבשות; **הערות מטה-טקסטואליות** הן הערות על השיח עצמו, על סגנונו או על תוכנו, למשל: "התפרצת לדבריי" ו"רגע, תן לי להגיב".

¹ המחווה מבוסס על מחקרן של ד"ר עליזה עמיר וד"ר הלה אתקין.

רשימת המקורות

בלום-קולקה, ש' וחמו, מ' (2010). ילדים מדברים: דפוסי תקשורת בשיח עמיתים. מטח.

עמיר, ע' ואתקין, ה' (2011). מה בין דיון לוויכוח, חלקת לשון, 42, 119-136.

Dascal, M. (1983). *Pragmatics and the philosophy of mind 1: Thought in language*. John Benjamins.

Heritage, J. (1984). *Garfinkel and ethnomethodology*. Polity.

Kaldahl, A. G. (2019). Assessing oracy: Chasing the teachers' unspoken oracy construct across disciplines in the landscape between policy and freedom. Contribution to a special issue on Assessing Oracy, edited by Anne-Grete Kaldahl, Antonia Bachinger and Gert Rijlaarsdam. *L1-Educational Studies in Language and Literature*, 19, 1-24.
<https://doi.org/10.17239/L1ESLL-2019.19.03.02>

Mercer, N., Warwick, P. & Ahmed, A. (2017). An oracy assessment toolkit: Linking research and development in the assessment of students' spoken language skills at age 11-12. *Learning and Instruction*, 48, 51-60. <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2016.10.005>